

different languages which make translations fixed, much like cryptography. There is also debate as to whether translation is an art or a craft. Literary translators, such as Gregory Rabassa in "If This Be Treason" argue convincingly that translation is an art, though he acknowledges that it is teachable. Other translators, mostly professionals working on technical, business, or legal documents, approach their task as a craft, one that can not only be taught but is subject to linguistic analysis and benefits from academic study. Most translators will agree that the truth lies somewhere between and depends on the text.

To conclude, it should be mentioned that throughout history, translation has made inter-linguistic communication between peoples possible. Theoretically, one can consider translation a science; practically, it seems rational to consider it an art. However, regardless of whether one considers translation as a science, art, or craft, one should bear in mind that a good translation should fulfill the same function in the TL as the original did in the SL.

L i t e r a t u r e :

1. Baker M. (Ed.) Encyclopedia of translation studies / M. Baker. – L.: Routledge, 1998. – 654 p.
2. Bates E.S. Intertraffic: Studies in translation / E.S. Bates. – L.: J. Cape, 1943. – 179 p.
3. Bell R.T. Translation and translating: theory and practice / R.T. Bell. – L. & N.Y.: Longman, 1991. – 298 p.
4. Belloc H. On translation / H. Belloc. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – 254 p.
5. Berkeley R.B. The craft of public administration / R.B. Berkeley. – L.: Brown Publishers, 1991. – 368 p.
6. Brislin R.W. Translation: application and research / R.W. Brislin. – N.Y.: Gardner Press Inc., 1976. – 252 p.
7. Catford J.C. A linguistic theory of translation / J.C. Catford. – L.: Oxford University Press, 1965. – 274 p.
8. Chukovskiy K. The art of translation / K. Chukovskiy. – L.: Oxford University Press, 1984. – 228 p.
9. Hatim B. Translator as communicator / B. Hatim, I. Mason. – L.; N.Y.: Routledge, 1997. – 244 p.
10. Kelly L.G. The true interpreter / L.G. Kelly. – N.Y.: St. Martin, 1979. – 271 p.
11. Lewis M.M. Language in Society / M.M. Lewis. – L.: Nelson, 1974. – 324 p.
12. Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark. – Hertfordshire: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
13. Nida E.A. Semantic components in translation theory / E.A. Nida. – Cambridge: Cambridge University Press, 1971. – 378 p.
14. Nida E. On Translation / E.A. Nida. – Beijing: Translation Publishing Corp., 1984. – 275 p.
15. Reiss K. Text types, translation types and translation assessment. In Chesterman A. (Ed.), Readings in translation theory / K. Reiss. – Helsinki: Oy Finn Lectura Ab., 1989. – 346 p.
16. Robinson D. Becoming a translator: an accelerated course / D. Robinson. – L.: Routledge, 1997. – 330 p.
17. Savory T. The art of translation / T. Savory. – L.: Jonathan Cape Ltd., 1969. – 191 p.
18. Spivak G. The Politics of Translation. In A. Barrett (Ed.), Destabilizing theory: contemporary feminist debates / G. Spivak. – L.; N.Y.: Routledge, 1992. – 398 p.
19. Toury G. Translation across cultures / G. Toury. – New Delhi: Bahri Publications, 1998. – 120 p.

*Чайка О. І.
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

ПЕРЕКЛАДНІ ЕКВІВАЛЕНТИ ОБРЯДОВИХ ВЕСІЛЬНИХ НОМІНАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ МОВ

Сьогодні в етнолінгвістиці значна увага приділяється дослідженню питань своєрідності взаємодії мов і культур, етнокультурних факторів міжмовних контактів загалом і закономірностей функціонування вербалізованого обрядового знака зокрема.

Мова як складник й інструментарій культури, як джерело вираження архаїчних “поняттєвих констант” (О. В. Тищенко) у формі обрядів, реалій, обрядодій, невербальних знаків і вербальних компонентів ритуалу розглядається у працях Л. М. Виноградової, О. В. Тищенка, О. В. Гури, Т. В. Голі-Оглу тощо.

Культура, звичаї й традиції носіїв англійської мови є актуальними у сучасній германістиці, особливо в плані вивчення структурно-семантичної організації обряду і його мовного вираження (M. Baker, T. J. Yorks, E. Partridge, C. Hole, I. Opie, W. Lockheart, D. Pickering). Останнім часом португальські етнографи долучилися до розробки проблем стереотипізації народної символіки у культурі, вираження семіотичних відповідників через виявлення етимології номінативної одиниці як культурного обрядового знака (B. Araújo, J. Sousa, O. Neves).

З'ясовуючи семантику родинних обрядів, особливості граматичної будови обрядових одиниць, можна чітко простежити співвідношення лінгвістичних фактів з етнографічними, вплив як історичних, соціально-побутових чинників, так і елементів релігійного характеру на функціонування реалій і подій навколишньої дійсності. Усе вище згадане, в свою чергу, неодмінно позначається на процесах номінації й функціонуванні мовних обрядових кодів як у межах однієї мови, так і у зіставленні з іншими. Постає питання вибору адекватного лексичного чи фразеологічного відповідника при перекладі українських, англійських і португальських обрядових весільних номінацій. Тому під перекладним еквівалентом розуміється не просто особливий тип відповідника, а найбільш прийнятний варіант перекладу обрядової одиниці у конкретній ситуації чи в конкретному мовному оточенні. Адекватним перекладним еквівалентом може бути як стійке еквівалентне сполучення, один із варіантів відповідника, так і відсутня у словниках нова мовна одиниця, що функціонує у якості контекстуальної заміни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку мовознавчих наук кожна окрема мова характеризується актуалізацією досліджень з вербалізації етнокультурних кодів, що указує на доцільність міжмовного зіставлення обрядової номінації. Про це свідчать спроби вивчення різних аспектів номінації та фразеологізації обрядового знака, зокрема праці А. ван Геннепа, М. Еліаде, – з їх широким і системним охопленням форм обрядовості, в тому числі й весільної, у різних народів світу, наукові здобутки Яни Шопкорн (J. Shopkorn), Принсипал Гордон (P. Gordon), Аугушту Амарал (A. Amaral) із семантизації мовних знаків обряду та ритуалу Греції, Шотландії і Португалії.

Мета статті – зіставити перекладні еквіваленти українських, англійських і португальських обрядових номінацій на позначення сватів і старост у весільному обрядодійстві, а також визначити мотивацію окремих із обрядових одиниць у зіставлюваних мовах.

Завдання:

- з'ясувати специфіку структурного вияву обрядових номінацій на позначення весільних старост і сватів в українській, англійській і португальській мовах;
- здійснити лексико-семантичну реконструкцію мовних знаків у трьох зіставлюваних мовах;
- зіставити перекладні еквіваленти обрядових весільних номінацій у трьох досліджуваних мовах.

Активними дійовими особами на стадії досягнення та укладання шлюбних домовленостей, посередниками між потенційними нареченими в українській весільній

обрядовості виступають: староста, мн. старости ‘т.с., що свати (див. далі), але тільки особи чоловічої статі’; сват (рідше сватач) і сваха, у мн. свати, діал. сватове ‘особи, які за дорученням хлопця (чоловіка), який хоче одружуватися, або його рідних сватають обрану дівчину (жінку)’ (обидві ці ОН, втім, мають ще й інші значення для номінації інших актантів весільного ритуалу: див. нижче); на основі цих ОН утворені обрядові фраземи (далі – ОФ) засилати (посилати, слати, присилати) старостів (сватів) [6, IX, 662, 66]. У парі зі старостою виступає його дружина, відома в українській мові як старостиха, діал. старостина [6, IX, 663; 10, 87]. Ці значення ОН староста і сват (сваха) є, безперечно, похідними від інших їхніх обрядових значень: перше – від значення ‘головний розпорядник на весіллі’ (від псл. *starъ(jь) [8, 179–180], яке, в свою чергу, ймовірно, сягає індоєвропейської основи *st(h)ā ‘стояти’ [9, III, 747; 3, 342]); друге – від значення ‘той, хто поріднився з ким-небудь’. ОН з коренем сва- походять від псл. *svatъ ‘свій, родич’, що сягає індоєвропейського займенникового кореня *svā- ‘свій’ [9, III, 570; 4, V, 187]. Від цього ж кореня утворилися дієслова *svatati (se) ‘ріднитися, родичатися, ставати своїми’, *svatiti (se) ‘т.с.’. Пор. друс. свататися ‘ріднитися внаслідок одруження дітей або родичів’, сватитися ‘т.с’, а дещо пізніше – ‘сватати(ся), просити руки’. З часом вони впливають на іменник *svatъ ‘свій, родич’, унаслідок чого в нього з’являється нове значення: сват ‘той, хто влаштовує весілля, сватає’ [8, 143]. У цьому значенні виступають також члени словотвірного гнізда дивошлюб, дивослюб, дивоснуб ‘сват, що бере участь у весільному договорі; староста’ [10, 90], дивошлюб, дивоснуб ‘т.с.’ [11, 186], утворені від основ іменника *dēva та дієслова *snubiti ‘сватати, видавати заміж’ як результат деетимологізації складного новоутвореного іменника і зближення другої його частини -снуб ‘шлюб, заміжжя’ з коренем люб- та іменником шлюб; посол, просатар ‘сват, посередник у весільному договорі; прохач’ [10, 90]; посол, післанець ‘людина, яку батько хлопця посилає до батьків дівчини з питанням, чи вони згодні видати заміж дочку за його сина; людина, яку батько молодій посилає до батьків молодого з пропозицією прийти на згоду’ [10, 90]; чоловік ‘т.с.’ – від значення цього слова ‘людина’ [10, 91]; наставник ‘т.с.’ [2, III, 414, 416, 423] – від наставляти ‘спрямовувати чийсь думки, вчинки у певному напрямку; доручати комусь що-небудь зробити’; зводжай ‘т.с.’ – від зводити ‘посднувати’ [10, 91]. Відомі також деякі ОН на позначення посередників при сватанні з конкретнішими значеннями, наприклад: оглядник ‘сват, що оглядає господарство молодого напередодні весілля’; староста бранський ‘сват, що сватає молоду’ і староста данський ‘сват, що віддає молоду’ [10, 87] – відповідно від брати і давати; домовник ‘сват, що домовляється про умови весілля, посаг’ [7, 40]; дружба домовний [7, 41], батько домовний ‘т.с.’ [7, 41] – від домовлятися ‘ведучи попередні розмови, переговори, досягати певної умови, вирішувати що-небудь’; жарт. підбрехач [5, III, 160] – від підбріхувати ‘додавати брехні в розповіді про кого-, що-небудь; допомагати кому-небудь брехати’; жарт. підтакачка [5, III, 181; 10, 91] – від підтакувати ‘погоджуватися з чією-небудь думкою, висловлюванням, звичайно, повторюючи “так” і подібні слова; схвалювати, підтримувати чий-небудь дії, вчинки’.

В англійській весільній обрядовості у значенні, подібному до укр. ОН сват і сваха, виступають: black foot, blackfoot ‘сват; сваха’ [1, 162, 2630] – букв. ‘чорна ступня’, а також an elder ‘староста’ (від значення ‘старший віком’), а geud-wife ‘старостиха’ (букв. ‘хороша жінка’ – у діалектах) [14, 122, 146–159; 15, 176], а match-maker – від a match ‘пара; шлюб’ і to make ‘робити’, а marriage broker, a go-between, an intermediary – букв. ‘посередник’; а bazvalan ‘помічник старости; укладач весільних і

шлюбних угод' [12, 38]. Оскільки такими людьми обирали найбільш балакучих, з умінням добре примовляти, у Великій Британії ОН *a bazvalan* лягла в основу прислів'я *to lie like a bazvalan* [12, 39] ('брехати, як той староста'), пор. вище укр. підбрехач, підтакачка. Англ. *black foot, blackfoot* 'сват; сваха', імовірно, походить від *first foot* (букв. 'перша ступня') – про людину, що першою ступала до хати після того, як годинник пробивав північ у Новий рік. У Шотландії вважалося щасливою прикметою, якщо цією людиною був високий чоловік з темним волоссям, який уносив у дім запалені вуглини, символ достатку й сімейного вогнища. Оскільки вугілля чорне, то невдовзі паралельно стали використовувати на позначення такого гостя *black foot (blackfoot)* 'перший гість у новорічну ніч', що, ймовірно, стало основною характеристикою мотивації ОН *black foot, blackfoot* 'сват; сваха' (функціональні обов'язки їх полягали у сватанні наречених при їхній першій зустрічі, а потім поєднанні двох людей у сім'ю і створенні сімейного вогнища) [16, 36; 15, 165]. Структурно англійські обрядові номінативи на позначення весільних старост і сватів у більшості випадків є номінативними утвореннями й, як правило, складними іменниками.

У португальській весільній обрядовості в обряді сватання виявлено такі ОН на позначення сватачів: *alcaíote, alcoviteiro* 'сват; звідник' – від *alcovitar* 'зводити когось з кимось', *achegadeira* 'звідниця; сваха' – від *achegar* 'зводити когось', *alcôfa* 'сват / сваха', *contraente* '1) сват або дружба, що домовляється про одруження за парубка; 2) наречений' – від *contraír* 'брати на себе відповідальність', *contraír matrimônio (núpcias)* 'брати шлюб' [17, 133]. Ці ОН на позначення сватів (свах) у всіх трьох зіставлюваних мовах є культурними еквівалентами між собою. Проте англ. *marriage broker* і порт. *corretor de amôres* 'звідник' (від *corretor* 'маклер' і *amor* 'кохання') є культурно-семантичними відповідниками на міжмовному рівні. Також відзначимо порт. ОН на позначення сватів: *testemunha* (на основі знач. 'свідок'), *fiador* (на основі 'поручитель') [13, 76].

Слід звернути увагу на те, що більшість португальських ОН на позначення сватачів, як і українські ОН, віддієслівного походження. На етапі проведення власне весілля актанти обряду розподіляються так. Насамперед це ОН на позначення головного розпорядника весілля: укр. староста (в одному із значень цього слова) – це звичайно родич нареченого або нареченої (як правило, одружений) [2, III, 271; 10, 86], також у формі номінативних словосполучень: староста весільний, староста домовий [10, 87]; староста бранський 'весільний староста молодого' і староста данський 'весільний староста молодої' [10, 87] – відповідно від брати і давати, приданський староста, придадо 'весільний староста молодої' [7, 56; 10, 87] – від придане 'майно, яке дають батьки або родичі дівчині, коли вона виходить заміж'; дружко 'т.с.' [5, I, 448], маршалок [10, 95] (ця ОН є запозиченням з польськ. *marszałek* 'голова сейму в Польщі; весільний староста' [4, II, 404]); головатий батько 'т.с.', головатий сват 'т.с.' [10, 89], а серед жінок – старша сваха, приводча 'старша над одруженими учасницями весілля родичка нареченого', голова 'т.с.' – від голова 'розум' (ОН приводча пов'язана з приводити 'супроводжуючи, вказувати шлях і т.ін., допомагати або примушувати йти за собою куди-небудь' [10, 90]).

Певними культурними еквівалентами до цих актантів українського весілля є порт. ОН *regador de casamento* 'весільний староста' (букв. 'розпорядник весілля'), *mestre de cerimónias* 'тамада; той, хто керує застіллям' (букв. 'головний на весіллі (церемонії)' – від *mestre* '1) майстер; знаюча людина; 2) головний, основний')

[13, 102], але остання ОН пов'язана не лише з людиною, яка порядкує на весіллі, а й з тим, хто відповідає за церемонії будь-якого типу сімейних обрядів: народження, хрещення, одруження, весільних гулянь, похоронів і т. д.; англ. ОН а steward 'староста-комірник' (той, хто відповідає за видачу алкогольних напоїв) [12, 77].

Висновки. Таким чином, обрядові номінати на позначення старост є наявними у трьох зіставлених мовах і характеризуються як тенденціями до лексичної, так і до фразеологічної номінації. Зіставлення обрядових одиниць у трьох мовах дає змогу виокремити більшість однокомпонентних обрядових номінативів дієслівного походження на позначення старост у весільному обрядодійстві в українській і португальській мовах, тоді як англійська мова відзначається наявністю полікомпонентних, здебільшого номінативних, утворень щодо найменувань весільних старост. Лексико-семантична реконструкція мовних знаків уможливило простежити розвиток мотивованості обрядових кодів в українській, англійській і португальській культурах, встановити взаємозалежність мови й етнокультури та націлює на подальші розвідки перспективних досліджень культурно-обрядових фактів різних локальних традицій неблизькоспоріднених мов. Зіставлення мовних, в тому числі й діалектних, і культурних ареалів відкриває нові перспективи та можливості для етногенетичних реконструкцій як на матеріалах споріднених, так і неблизькоспоріднених мов, а також культурних фондів кожного етносу зокрема.

Л і т е р а т у р а :

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К.: Радянська школа, 1969. – 1052 с.
2. Головацкий Я. Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / Я. Ф. Головацкий. – М., 1878. – Ч. 2–3.
3. Горяев Н. В. Сравнительный этимологический словарь русского языка / Н. В. Горяев. – Тифлис, 1896. – 301 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7-и т. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006. – Т. 1–5.
5. Словарь української мови / [Упоряд. Борис Грінченко]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958–1959. – Т. 1–4.
6. Словник української мови: в 11-и т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
7. Тищенко О. В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах (на матеріалі весільних номінацій): дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 "Слов'янські мови" / Олег Володимирович Тищенко. – К., 1994. – 186 с.
8. Трубачев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя / О. Н. Трубачев. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 212 с.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1964–1973.
10. Шевченко В. Т. Походження та семантичний розвиток української лексики, пов'язаної з весіллям: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Вікторія Тарасівна Шевченко. – К., 1998. – 186 с.
11. Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Катеринослав: Слово, 1920. – 411 с.
12. Baker M. Wedding Customs and Folklore / Margaret Baker. – L.: David and Charles, 1977. – 342 p.
13. Novos Dicionários de Expressões Idiomáticas / Por A. N. Santos. – Lisboa: Edições João Sá da Costa, 2000. – 7464 p.
14. Orkneyjar: The Heritage of the Orkney Islands / By Amanda Adams. – London: Chrysalis Group, 2006. – 344 p.
15. Scottish Customs. Scottish Customs from the Cradle to the Grave / Comp. by M. Bennett-Polygon. – Edinburgh, 1995. – 290 p.
16. Scottish Tartan Weddings: A Practical Guidebook / By Eric Merrill Budd. – Edinburgh, 1999. – 180 p.
17. Sousa J. Obra Etnográfica: Costumes de Povo Português / J. Sousa. – Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1999. – 754 p.